

נספח 3 : מכתב מאת הרב אהרן אורלנסקי מפתח תקוה לרב שמואל סלנט - כ"ז בניסן תרמ"ח

מכתב זה נכתב לאחר שהגיע לארץ, במהלך חג הפסח תרמ"ח, נוסח היתר המכירה שהוציאו הרבנים מוהליבר, טרונק וקלפפיש. כאמור בנספח הקודם, בכ"ב בניסן תרמ"ח השתתפו כמה מאנשי פתח תקוה באסיפה בירושלים והבהירו בפני הרבנים סלנט ודיסקין את עמדתם בנוגע לצורך בעבודה בשמיטה. במכתב המובא כאן, פירט רבה של פתח תקוה, הרב אורלנסקי, את העמדה הרווחת במושבה בנושא ואת השאלות והבעיות העומדות על הפרק בנוגע לשנת השמיטה. מכתב זה מודפס כאן מטיוטה שנמצאה בין כתבי הרב אהרן אורלנסקי, ומצויה היום בארכיון לתולדות זכרון יעקב.¹ נוסח קודם של מכתב זה, שנכתב ב"יום ד כ"ג ניסן שנת תרח"ם פה פתח תקוה ת"ו", היה מצוי גם כן בין כתבי הרב אהרן אורלנסקי, והוא הודפס כבר בשנת תרע"ג, על ידי בן המחבר, הרב אברהם יעקב אורלנסקי, בספר השו"ת של אביו, שנערך לאחר פטירת המחבר.² מבחינת התוכן, מועטים ההבדלים בין הנוסחים, אף שישנם שינויי ניסוח לא מעטים ביניהם. על השינויים המשמעותיים נעמוד בהערות דלהלן. בנוסח עצמו יש מחיקות ותוספות. ונעיר על כך בהערות.

ב"ה יום א' ז"ך ניסן תרח"ם פה פתח תקוה ת"ו

לכבוד הרב הגאון הגדול, החו"ב [החריף ובקי], סו"ע"ה [סיני ועוקר הרים], המפורסם בכל תפוצות הגולה כקש"ת מוהר"ר [כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב ר'] שמואל סאלאנטר שליט"א

אחדשה"ט [אחר דרישת שלומו הטוב], הנה בשבוע העברה מקודם שבוע זאת הגיענו בשורה אשר הדאיבה את נפשנו תחת בשורה טובה שנקרא ממ"ע [ממכתבי עת] ע"ד [על דבר] היתר השמיטה שיצא מרבני וגאוני חו"ל, גם גוף ההיתר בא לידינו, אמנם כאשר ראינו את ההיתר אמרנו כי תוחלתנו לא נכזבה בהניחם לנו מקום לדבר בזה, כי בהיתרים שלהם מלבד שלא העלו דבר ברור, גם תלו עצמם בב"ד [בבית דין] שבירושלים שיוורו הם איזו מלאכה אסורה בשביעית ואיזו מותרת, וגם לא התירו רק על שביעית זו הבע"ל [הבאה עלינו לטובה] - אבל בני האיכרים לפי ידיעתם בטבע הארץ כפי הניסיון, אומרים כי נהפוך

1. אתז"י, אוסף הרב יקותיאל עזריאלי, 004-006.00101. מתפרסם כאן באדיבות הארכיון לתולדות זכרון יעקב.

2. שו"ת תקות אהרן, סי' יא. נדפס מחדש: עזריאלי, זכרון יקותיאל, ב, עמ' מא-מג.

הוא, שאם הי' [ה] לנו בששת שנות העבודה קיום אמתי ודי פרנסתינו, אך בסבת שנת השמיטה { מחמת שע"ע [שעד עתה] לא נתקיים וציויתי את ברכתי, בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] } היה מניעה והשבתה בהישוב, אז בודאי הי' [ה] לנו לבקש מכל גאוני ארץ לחפש היתרים מפני בטול הישוב, אבל כעת היתר השמיטה לזרוע ולקצור הריסות הישוב הוא, כי מלבד שהזריעה בשנת השמיטה תהי' [ה] ללא תועלת { כי גם בשנה זו יש בכמה מקומות שלא הי' [ה] כדאי לזרוע } ולסוף יהי' [ה] מוכרח שהאדמה תשבות בשנת השמינית ואז נקונן: אילו זכינו וכו' ועכשיו שלא זכינו וכו' ונציג לפני מעכ"ת [מעלת כבוד תורתו] פרטי מצב הישוב ועל מה אדניו הטבעו כדי שיבין מעכ"ת אל נכון כל פרט מעבודת האדמה, אם צריכה להיתר הגאונים או לא -

כי ראינו לחקור את היסודות מפרנסת האיכרים שלא יצטרכו עוד בעז"ה [בעזרת השם] לידי מתנת ב"ר [בשר ודם], רק כי יהנו מיגיעת כפם, וראינו כי הדבר עומד על שלשה דברים אלו, דהיינו עבודת האדמה מתבואות שדי, וגידול בהמות ועופות, ונטיעת כרמים. ומקודם נבאר פרט האחרון; עבודות הכרמים בכלל שלשה הם, עידור וחפירה { שקורין פיאשווען }, זמירת הגפנים, ונכוש עשבים הרעים וביחוד עשב { שקורין אינזיל }. ומפני שחז"ל חששו להפסד אילנות שלא ילכו לאיבוד התירו העידור להגפנים, והגם דמלשון הגמרא משמע שרק תחת הגפנים מותר לעדור, כל זה בדורות הראשונים שהי' [נ] נוטעין בריוח ביותר כידוע אבל בזה"ז [בזמן הזה] שנשתנה סדר הנטיעה ונוטעין ברצופין, כל השדה בין האילנות מקרי צורך האילנות, כי שיעור הרחקת אילן מאילן כעת משוער לפי הצריך ליניקת הגפן, כידוע לכל עובדי הכרמים, ובפרט בעתיקי לשיטת רש"י - וכמו כן זמירת האילנות יש ג"כ [גם כן] אופנים המותרים ע"פ [על פי] ד"ת [דין תורה] כך שלא יהי' [ה] כדרך זמירה, והפרט הג' דהיינו נכוש לפיה"נ [לפי הנראה] העשב הנקרא אינזיל אינו בכלל אסור ומוותר לשרש אותו כי זה נקרא לאוקמי אילנא, יען כי זה העשב משחית האילן, ואינו מניח לגדל את האילן, וממילא מובן כי לנטיעת כרמים חדשים לא נצטרך להיתר שמיטה, כי איזה היזק יהי' [ה] אם לא ינטעו בשנה השביעית, גם מניעת הריוח אינו נקרא בודאי, כי יש נטיעה בת שתי שנים הטובה יותר מבת שלש, ובפרט בדבר שהחמירו חז"ל ביותר על נטיעת האילנות כידוע, { ואולי יש להתיר למכור האילנות בשביל פרט זה שלא יקראו פירות שביעית. } ועכשיו נדבר על שאר פרטי עבודת אדמה בתבואת השדה, כי סיבת השתנות האדמה בפה שלא תוציא הארץ את פרי' [ה] כהוגן, יש בזה שני סיבות, א' דבר זה ידוע כי בכל ארצות אירופא מזבלין השדות בכל מיני זיבול, וביותר ארצינו הקדושה, מפני מה היתה מוציאה פירותיה ביותר לחד מ"ד [מאן דאמר]. מפני שהי' [נ] מזבלין אותה, אבל כעת שהשדות בעוה"ר שהשדות ביד הערבים והם מזיקים אותה והיהודים אחרהם מפני שהשדות עדיין לא נתחלקו עדן, ואין מבורר לכל אחד חלקו, לכן לא נדבלו עד הנה - לזאת הפרש נראה בעליל בין שדות האשכנזים

הסייראנים³ השכנים סביבותינו המזבלין שדוניהם ובין אחינו היהודים שאינם מזבלין כרחוק מזרח ממערב, והסכה הב' מפני שידוע בכל ארצות איירופא שובתין שדוניהם פ"א [פעם אחת] לשתיים או לשלש שנים, ובאמת השמיטה בעת שהי' [ו] ישראל שרויים על אדמתם היתה טובה גדולה להם כמבואר ברמב"ן ורע"ס [ור' עובדיה ספורנו], שאם יקיימו מצות שמיטה לא תצטרכו לעשות שתיים ושלש שמיטות בשבוע, והפרט הג' מעבודת הישוב, דהיינו גידול הבהמות יש בזה שתי תועלות, א' מפני שהיא יסוד גדול לפרנסת האיכרים וכמאמר הכ' [תוב] וברוך פרי בהמתך, והב' מפני הזבל, שנוכל לזבל שדוניהנו, אבל פרט הזה צריך לעשות לזה רפתים ודירים וגדרות צאן כידוע, ומפני שעד הנה חסר לנו כל אלה האמצעים הנ"ל, דהיינו זבול השדות וגדול הבהמות והרפתים השייך לזה, ובשביל זה עומד הישוב בשפל המצב, ע"כ כדי להתכונן הישוב ושיהי' לנו תקומה באה"ק טכסנו עצה מה לעשות לזה שיתוקן הכל, וראינו כי אין עצה טובה לזה כי אם נקיים מצות שמיטה כד"ת, ובזה הרוחנו הכל, כי בשנת השמיטה הבע"ל אשר הקולוניסטים יהי' [ו] פנויים מעבודת החרישה והזריעה יתחלקו השדות ויהי' [ה] מבורר לכל אחד חלקו, ויוציאו הזבלים לאשפתות, בהשדות כד"ת, וגם יכינו אבנים ולבנים לרפתים, וגדרות צאן, כפי הדרוש לכל איכר והאדמה תנוח בשנה זו מיגיעה ואי"ה - ולפי שע"פ [שעל פי] הדין אין מוציאין זבלים לאשפתות כי אם אחר שפסקו עובדי עבודה, ויוכל היות הדבר הזה שיתמשך עד זמן הפסח, ומחמת שהאדמה לא נזדבלה עד עתה, ע"כ הוצאות הזבלים לאשפתות לא תספיק לנו אפילו עד ארבע וחמשה חדשים, ע"כ נבקש מאת מעכ"ת היתר לזה שנוכל להוציא תיכף אחר הסוכות הבע"ל, וכאשר הדין הזה מפני מראית העין שיחשדהו שהוציא לזבל שדהו, וכעת אינו שייך כ"כ [כל כך], כי נוכל לאמר ע"ז [על זה] אכשר דרי, כי מצינו בסוכה שר"א [שר' אלעזר] ב"ר צדוק התפלא מאד על אחד ששאל ממנו שאלה מענייני שביעית, וכעת שכולם הסכימו לשמור שביעית כפי שיוורה מעכ"ת, ע"כ אין שייך החשד מפני האנשים שבמושבותינו, רק מחמת האנשים שבמקומות אחרים ובשביעית לא חשו מפני מראית העין מהאנשים שבמקומות אחרים, כי מבואר בירושלמי שביעית שלא חיישינן לעוברים ושבים, וגם נוכל לקרא זאת מנהג של כל בני העיר שמסתמא מפורסם הוא ולא חיישינן בזה לאורחים - עוד שאלה אחת אם מותר לעשות סיג וגדר לשביעית מהסאברעס, כי בתוספתא מפורש שרשב"ג מתיר לנטוע אילן סרק כדי לעשות סיג וגדר, והגם שהכ"מ [שהכסף משנה] אומר שהרמב"ם לא פסק כותיה, מכ"מ [מכל מקום] אינו מוכרח כ"כ כי יוכל היות שהרמב"ם פסק ג"כ כותיה, כי ברמב"ם לא כתוב הני תיבות "כדי לעשות סיג" רק סתם "אין נוטעין אילני סרק" ובסתם יוכל היות שגם רשב"ג מודה, ובירושלמי פ"ד דשביעית חסר אלו תיבות ברשב"ג, כדי לעשות סיג,

3. הגרמנים בשרונה.

וגם אינו ברור בזה כי סאברעס נקראים נטיעות אילנות - שאלה ג' כאשר יש בנחלתינו חלק גדול הנקרא טאיון⁴ שאינו ראוי לזריעה, מחמת שמלא קוצים וחרולים והמסים הנקראים ווערקא [וורקן] ישולם גם מהם כמו משדי עבודה, וזה הפסד גדול, מחמת שמחזקת איזו מאות דולאם, אם מותר לעקר ולשרש את הקוצים בשביעית, כי בשנים אחרות אין פנאי לזה כי יתמשך זמן רק לעקור ולשרש את הקוצים שתהא ראוי לזריעה, ומצינו שחז"ל התיירו לחרוש בשמיטה בגלל המסים, והגם כי שם לא התיירו כי אם פעם אחת, שם הי' [ה] מספיק פ"א [פעם אחת] בשביל מסים, והוא חרש שני פעמים וזה רק בשביל טובתו ע"כ [על כן] קנסו חז"ל כמבואר בירושלמי, אבל אם לא יספיק פ"א מותר שנים או שלשה פעמים לפה"נ [לפי הנראה], כי מה לי פ"א או יותר, ודבר זה לא הוי כי אם אסור דרבנן, ולא צריך הטעם משום פקוח נפש ובפרט בזמן הזה שכל איסור שביעית מדרבנן,⁵ ולתשובת מעכ"ת אנחנו מחכים, וד' יהי בעזרנו שתורת השמיטה לא יעבור מתוך בני ישראל ונוכל לקיים המצוה הגדולה הזאת, ויקרא עלינו הכתוב גבורי כח עושי דברו כמאמר המדרש עלי' שבשומרי שביעית⁶ הכתוב מדבר, ולפי⁷ השערותינו יוכל מעכ"ת לשפוט מדברינו אלה על שאר המושבות - א"ד [אלו דברין] המתאבק בעפר רגלי חכמים, ומצפה לתשובתו הרמה ומברכו בכרכה משולשת⁸

גם⁹ אנחנו הח"מ [החתומים מטה] בני המושבה פתח תקוה נודיע למעכ"ת כי אין באפשר לעבוד בשנת השמיטה בחרישה וזריעה ומה גם שאין מקום לעבוד, וכל דברי הרב דפה (אמיתים המה ו) נאמרים עפ"י ידיעות ברורות ונכונות, ותקוה נשקפה לנו אם תרצה הארץ את שבתה וכו', ובכל הפרטים לא מצאנו טוב משביתת הארץ בשנה הזאת, וע"ז

4. חלק נכבד מאדמת פתח תקוה נקנה מהסוחר הערבי טיאין והשטח נקרא זמן רב על שמו של המוכר.
5. ככל הנראה התיר זאת למעשה הרב סלנט כעולה מדברי מרדכי דיסקין: "הנדיב שיחי" בא לעזרת בני פ"ת לעקר ולהפוך משרש את כל הסלונים הגדולים שהיו לערך שלש מאות דונעם במקום אחד הנקרא ארד מאלחא [אדמת מלחה] אשר גבהם ערך 1½ מעטער והם בערכוביא כיער עבותה זה שנים רבות, והנדיב שיחי עזר למו בעזרת צדקת פזרונו לחפור ולעקור את הסלונים ההם ובני פ"ת שאלו את רבני א"י אם יש צד היתר בעבודה זו בשנת השמיטה ונענו לקולא כי חיי נפש הוא אך צריך להנות מן העצים לאפיה ולבישול" (דיסקין, דברי מרדכי, דף כא ע"ב).
6. בתוך השורה היה כתוב: שבשביעית, ומעל השורה תוקן: שבשומרי שביעית. גם בנוסח הנדפס בשו"ת כתוב: דבשומרי שביעית.
7. המשפט הבא: "ולפי... שאר המושבות", לא נמצא בנוסח הנדפס בשו"ת.
8. בנוסח הנדפס בשו"ת, כאן מסתיים המכתב. בנוסח שלפנינו יש קרע קטן במקום זה וחסרות כנראה כמה מילים (נשאר שרידים מהמילה הראשונה) וקרוב לוודאי שמדובר בנוסחת חתימה בלבד.
9. כל הפסקה הבאה חסרה בנוסח המובא בשו"ת. בנוסח זה נעשו מחיקות והגהות. המחיקות הובאו בסוגריים מעוגלים.

באנו על החתום¹⁰ וע"ז בקשתנו שטוחה לפני (לפני) הדר"ג (לסדר לפנינו) לחוש ולהורות לנו באר הטיב המלאכות המותרות ע"פ שאלת הרב נ"י בסדר העבודה למען נוכל (לקיים) להתקיים (ולהכין הכל לסדר עבודת השמטה) ולהכין כל הצריך לסדר השמטה הבע"ל [הבאה עלינו לטובה]

נאום¹¹

---

10. כאן סבר הכותב לסיים למעשה את ההצהרה, אולם הוא כנראה החליט להוסיף עוד משפט, ובשתי השורות הבאות, שהן השורות הראשונות מאלו שנועדו לחתימות האיכרים, הוסיף, בעט שונה, את המשפט הבא.

11. מילה זו מופיעה 22 פעמים בשורות נפרדות, לצורך החתמת האיכרים.

זכרון יעקב

אלהינו... (The text is a handwritten Hebrew manuscript on aged paper, likely a letter or a religious document. It is written in a cursive style and covers most of the page. There are some corrections and insertions visible, particularly in the lower half of the text. The handwriting is dense and fills the lines of the paper.)

באדיבות הארכיון לתולדות זכרון יעקב